

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.15(045)

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-4-9

Соболь Євген Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
e-mail: 81sobol@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0804-8354>

Габелко Вероніка Олексіївна,
студентка Навчально-наукового інституту права
Київського Національного Університету
ім. Тараса Шевченка
e-mail: gabelkov@gmail.com

СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК: СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРМАЦІЙНОГО ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПІДХОДІВ

Типологія держав посідає одне з провідних місць у сфері класифікацій в розділі теорії держави і права, оскільки з її допомогою можливо визначити відповідну соціальну сутність. Публікація актуалізує проблему співвідношення ключових підходів задля подальшого використання в контексті сучасності.

Внаслідок відмови від беззаперечного слідування формаційному підходу науковці розробили альтернативу, в основі якої лежала самобутність і особливість конкретного регіону, що надавала змогу виявити багатоваріантність історії та визначити відмінності й особливості кожної з цивілізацій. Обидві класифікації здобули значне поширення, а разом з тим прибічників та опозиціонерів. У статті проаналізовано роботи науковців різних епох задля більш деталізованого розгляду переваг та недоліків використання кожного з підходів. Зазначена спроба устаткувати поняття «цивілізація» шляхом розгляду кожної з його дефініцій.

Ключові слова: типологія, формаційний підхід, соціально-економічна формація, цивілізаційний підхід, цивілізація.

Sobol E., Gabelko V. SOCIAL DEVELOPMENT: THE RELATIONSHIP BETWEEN FORMATIC AND CIVILIZATIONAL APPROACHES

The typology of states occupies one of the leading places in the field of classifications in the section of the theory of state and law, because with its help it is possible to determine the relevant social essence. The publication highlights the problem of correlation of key approaches for further use in the current context.

As a result of abandoning the unquestioning adherence to the formational approach, scientists have developed an alternative based on the identity and uniqueness of a particular region, which allowed to identify the diversity of history and identify differences and features of each civilization. Both classifications have become widespread, as have supporters and oppositionists. The article analyzes the work of scientists of different eras in order to consider in more detail the advantages and disadvantages of using each of the approaches. The attempt to define the concept of "civilization" by considering each of its definitions has been made.

Key words: typology, formational approach, socio-economic formation, civilizational approach, civilization.

Постановка проблеми. Невпинна модернізація суспільства зумовлює появу все більшої кількості нових питань, які постають в науці. Бажання отримати відповідь на поставлені проблеми визначає проведення досліджень і, як результат, виникнення більш прогресивних концепцій в контексті систематизації суспільств. Такою дилемою стало порівняння двох підходів до типології загалом, а саме - формаційного та цивілізаційного, кожен з яких здобув як прихильників, так і критиків, і намагання виокремлення більш укладистого.

Згідно з першим (формаційним) підходом, суспільство проходить наступні етапи: первіснообщинний лад, рабовласництво, феодалізм, капіталізм та соціалізм (комунізм). За цією методологічною моделлю стан економічної сфери визначає політичну, соціальну, правову, культурологічну та релігійну галузі, тобто базис превалює над надбудовою. Суспільно-економічна формація – категорія, що

фіксує тип суспільних відносин, в основі якого лежить певний етап виробництва. Ресурси та можливості виробництва відіграють ключову роль при визначенні соціального статусу особи. Ці ідеї виражені в працях науковців Карла Маркса («Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта» (1852), «До критики політичної економіки» (1859), «Націоналізація землі» (1872) та ін.) та Фрідріха Енгельса «Походження родини, приватної власності та держави» (нім. *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*) (1884, 1900), «Селянське питання у Франції і Німеччині» (1892). Формацийний підхід демонструє сутність людського прогресу та його важливе значення у розвитку соціуму. Також за допомогою п'ятиступінчатої моделі можливо відслідкувати постулати розвитку суспільства.

Цивілізація розуміється як історичний етап, досягнення якого здійснюється за спостереженням культурних чинників і відносин, а керування відбувається на базі духовно-релігійних засад. Кожна з них має власну історію розвитку, становлення, піднесення та занепаду. Сильні сторони теорії дають змогу зосередити увагу на дослідженні цивілізації і розгляд кожної з них як особливості народів і їхніх культурних здобутків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливе зацікавлення серед науковців займає пояснення азійського способу виробництва в контексті формацийного підходу. Це пояснюється відсутністю конкретних роз'яснень зазначеного етапу Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом, що закладає підґрунтя для роздумів кожного з прихильників концепції. Карл Вітфогель присвячує книгу «*Oriental despotism: a comparative study of total power*» (1957), у якій детально сформулює і опише теорію гідравлічної держави і причини її виникнення.

На витоках цивілізаційного підходу стоять М. Я. Данилевський «Росія та Європа. Погляд на культурні та політичні відносини слов'янського світу до германо-романського» (1869), О. Шпенглер «Присмерк Європи» (*Der Untergang des Abendlandes*) (1918-1922) та А. Дж. Тойнбі «Збагнення історії (1934-1961). Більш модернізованими та видозміненими від традиційного сприйняття концепції є роботи Ф. Фукуями «Кінець історії» (1990), К. Ясперса «Сенс і призначення історії» (1991, 1994), С. Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій» (1996), Ю. В. Яковця «Історія цивілізацій» (1997), П. Сорокіна «Соціальна і культурна динаміка» (2000). Цивілізаційний підхід здобув прихильників і серед сучасних науковців в контексті аналізу української історіографії. Такими є роботи В. Е. Гончаревського «Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991-2009)» (2011) та М. Ф. Юрія, Л. М. Алексієвця, Я. С. Калакури, О. А. Удода «Україна найдавнішого часу - XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання» (2012).

Мета статті – здійснення історико-правового аналізу ключових підходів до визначення типології держав, спроба визначення прерогатив та недоліків застосування кожної з них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж десятиліть філософи висували багатоманітні концепції розвитку соціуму. Їхня відмінність полягає у тому, на яку сферу життя спирається науковець. Однією з найбільш поширених теорій, згідно з якою історія суспільства поділяється на певні етапи, вважається формацийний підхід до визначення державотворення, запропонований і введений німецькими суспільними діячами Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом. Згідно з нею, людство проходить п'ять етапів, кожен з яких послідовно і поступово змінює один одного. Поняття «формація» розуміється як система устаткованих рис суспільства на певному історичному проміжку часу (*Okonomische Gesellschaftsformation; Socio-economic formation; Formation socio-economique*; з лат. *formatio*- формування, вид). Початковою ідеєю К. Маркса було виділення трьох формацій (первіснообщинна, економічна та комуністична), які носили назву макроформації. Ключовими елементами, розвиток яких й визначав заміну одного етапу іншим, визначалися виробничі відносини, приватна власність та класова диференціація. Остання розкривала поведінку не лише суспільства в загальному, а й різних груп людей, розвиток їх взаємодії. Зміна формації відбувалася внаслідок революційних пертурбацій, кожна з яких змінювала виробничі відносини і виносила їх на новий, більш прогресивний рівень. У своїх працях Карл Маркс зазначає, що суспільне виробництво випереджають соціально-економічні відносини, що й зумовлює різку зміну константного підприємства. Це пов'язано з тим, що виробничі сили, на відміну від статичних виробничих відносин, розвиваються динамічно. Внаслідок несумісності цих елементів відбувається революція, яка, на думку Маркса, змінює застарілу форму на більш сучасну і прогресивну. Визначальним критерієм, що дає змогу виокремити особливості кожної з формацій, соціолог вважає економічну сферу суспільства. У структурі спільноти він виділяє базис та надбудову: перша зосереджує увагу на економічній галузі, друга ж базується на духовному та політичному розвитку держави. Саме спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний та духовний процеси життя взагалі, про що й зазначає філософ у своїй праці «До критики політичної економії», виданій 1859 роком: «Не свідомість людей визначає їхнє буття, а, навпаки, їхнє суспільне буття визначає їхню свідомість» [1, с. 2]. Виокремлення п'яти способів виробництва надало змогу сформулювати аналогічну кількість формацій: первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична (буржуазна) та комуністична (соціалістична).

Особливістю *первісної формації* є відсутність держави і класів (відповідно, й боротьби між ними), товарного виробництва та приватної власності. Вона виникає з моменту появи першої людини, приблизно 2,8-3 млн років тому і завершується появою державних утворень. Первіснообщинний устрій передбачав союз родів (плем'я), кожен з яких був об'єднаний кровноспорідненими зв'язками, проживав на спільній території та здійснював господарство, на базі якого й проводився рівномірний розподіл благ [2, с. 7].

Наступна формація – *рабовласництво*, розпочинається з 4 тис. до н.е. з моменту появи перших державних утворень, характеризується появою приватної власності та, як результат, класів. Внаслідок нерівномірного розподілу добробуту з'являються дві основні групи населення: раби (ті, хто працюють) та рабовласники (ті, на кого працюють, отримують результати і вигоди). Зазначена формація умовно існує до 476 р., у результаті падіння Західної Римської імперії і виникає можливість для генези наступного етапу.

Феодальна формація визначається з середини 1 тис. н.е. і завершується XVII-XVIII ст. Характеризується розвитком великої земельної власності. Кардинальною відмінністю від попередньої формації є зміна статусу підлеглого: якщо раніше, за часів рабоволодіння, хазяїн займав позицію не лише землевласника, а й повноправного володільця раба, що могло призводити до надмірно суворого ставлення й надавало можливість вільно розпоряджатися його життям, то у більш прогресивній формації підлеглий міг самостійно вести хазяйство та бути власником певних засобів виробництва, хоч і був підвизитний феодалу. Тепер останній лише частково переймає політичну владу, а селянин мав право володіти певним наділом, хоч і за ренту.

Капіталістична формація охоплює часові проміжки з 1640 – 1917 рр., хоч засада першої вдало проведеної буржуазної революції належить Нідерландській революції (1568-1648 рр.). Антагоністичні суперечності між класом експлуататорів – капіталістів та найманої ними групи пролетаріату виникають через привласнення надлишкового продукту, що створюють робітники, буржуазію. Тим самим, створюється економічний примус, що виявляється в стабільній праці задля отримання заробітної плати.

Проміжний етап між капіталізмом і повним комунізмом займає соціалізм (найнижчий щабель комунізму), головною метою якого є побудова соціалістичної держави, що, за умови розвитку і вдосконалення, перетворюється на найбільш розвинену модель суспільства, або ж регресує до капіталістичної форми. Диктатура робочого класу націлена на встановлення однорідного суспільства.

Комуністична формація, тотожно з первіснообщинним ладом, не потребує наявності держави. Принцип “від кожного за здібністю, кожному за працею” замінюється на тезу “від кожного за здібністю, кожному за потребами”, що свідчить про розвиток технологій на найвищому рівні і можливості забезпечення усіма благами, відсутність експлуаторських класів.

Важливо зазначити про *азійський спосіб виробництва* (нім. Asiatische Produktionweise), що пояснює другу, більш прогресивну епоху після античного суспільства. Вона виступає своєрідною альтернативою етапам рабоволодіння та феодалізму, виникнення якої пов'язується з проведенням широкомасштабних іригаційних робіт, спричинених кліматичними та географічними умовами. Головними рисами виступають централізоване деспотичне керівництво, експлуатація масової робочої сили і опір на примус до тяжкої фізичної праці, відсутність приватної власності на землю. Натомість повноцінної розробки в роботах Карла Маркса ця ланка не отримала, але здобула прихильників на чолі з Лайошем Мадьярем і Бесо Ломіадзе, що зазначали про відсутність класу феодалів в країнах Азії.

Серед переваг формаційного підходу можна виокремити впорядкованість процесу еволюції людини та створення концепції, яку можна вважати однією з найбільш обґрунтованих в XIX ст. через наявність у ній поетапного природно-історичного характеру розвитку держави. Він дає можливість передбачити хід певних знаменних явищ, зазначивши, який етап розвитку суспільства буде наступним. Також, приматом є виділення спільних рис у розвитку різних суспільств.

Недоліками формаційного підходу зазначаються:

- європоцентризм: запропонована концепція побудована переважно на базі історії європейських суспільств (Грецьке, Германське, Англійське та інші). На противагу їм виступають східні спільноти, модель яких у більшості випадків не є доцільною для використання описаного підходу.

- економікоцентризм: надмірне зосереджені уваги на економічній галузі, за рахунок чого й визначається монізм базису.

- есенціалізм, що виявляється в унеможливленні відхилень: відповідно до зазначеного підходу, усі держави проходять одні й ті самі формації, при цьому істотно не вирізнявшись одна від одної. Знецінюються унікальні явища, відбувається часткове ігнорування несхожості одних спільнот з іншими у різних аспектах життя.

Більш прогресивним є цивілізаційний підхід, виникнення і розвиток якого пов'язаний з такими науковцями, як М. Я. Данилевський, А. Дж. Тойнбі, О. Шпенглер та ін. Концепція безперечно пов'язана з одноіменним терміном, трактування якого здійснюється науковцями по-різному. *По-перше*, «цивілізація» (з лат. Civilis – цивільний) трактується як складна динамічна система, мета якої – відповідь на певні поставлені виклики. *По-друге*, поняття може ототожнюватися з культурою. *По-третє*, воно може пояснюватися наступним етапом розвитку суспільства після варварства. Спільним є те, що усі представники згаданої концепції відмовляються розглядати історію через виробничо-економічну призму.

Прихильниками теорій локальних цивілізацій є Освальд Шпенглер і Арнольд Джозеф Тойнбі.

Німецький публіцист О. Шпенглер визначає 8 цивілізацій, існування яких пояснював кінцевою стадією розвитку локальних культур. «Духовна епоха» - організм, створений і закріплений на певній території, має безпосередній зв'язок з нею, який існує до етапу залякту, а потім взагалі перетворюється на цивілізацію. Його праця «Захід Європи» (1918) містить інформацію про три історичні культурні моделі з аналогічною кількістю душ: містична, аполлонівська та фаустівська, кожна з яких зосереджує увагу на

характер і особливості.

Трактування Арнольда Джозефа Тойнбі докорінно відрізняється від ідей Освальда Шпенглера і Миколи Яковича Данилевського: він відкидає ідею порівняння цивілізації з живим організмом, що розвивається у відповідності до певних законів. Згідно з англійським соціологом, цивілізація знаходить відображення у коловороті певних локальних цивілізацій, особливістю яких є відносна єдність політичної, духовної та інших сфер життя. Англійський історик виділяє 21 цивілізацію, кожна з яких виникла як відповідь за законом «Виклик-Відгук» [3, с. 87]. Варто зазначити, що їх Тойнбі виділяє одразу декілька видів: виклик утиску, виклик суворого клімату, виклик нових земель, виклик зовнішнього тиску та виклик зовнішнього удару з боку людства. Подальший прогрес цивілізації визначається не лише по тому, наскільки швидко й влучно творча меншість надасть відповідь на поставлені поклики, а також наскільки швидко вона визначить новий, що, у свою чергу, також потребуватиме відповіді [3, с. 285].

Соціолог зазначає, що усі цивілізації проходять за наступними етапами: генезис, розвиток, надлом та спад. Зародженню сприяють два фактори: об'єднання людей в клас «творчої» меншості і середовище, що не є достатньо сприятливим, але і не ворожим [3, с. 187]. На перших етапах «творча» еліта здатна зберігати авторитет за рахунок прийняття правильних рішень. Початок кінця відбувається тоді, коли «мисляча» еліта перестає відповідати на виклики настільки ж влучно, наскільки вона робила ще на засадах, і силою намагається втримати панівне положення і привілеї, яких воно уже не гідно. Творчість замінюється на примітивне керівництво, як наслідок, пролетаріат починає повставати за причиною несправедливості, що, в свою чергу, призводить до насилля [3, с. 373-374].

Це дає змогу зрозуміти, що причиною занепаду цивілізації виступає не зовнішній чинник, а, скоріше, відсутність самодетермінації. Перехід від раніше «творчої» до тепер лише «правлячої» меншості створює умови для надлому цивілізації у результаті невдоволення більшості. Також поширеною причиною є мілітаризація, що призводить до міжусобних війн між локальними цивілізаціями (винятками науковець зазначає лише територіальні середземноморські експансії еллінської та сирійської цивілізацій). «Залізний меч, так само як і сталевий танк, підводний човен або будь-яка інша машина знищення, може бути символом перемоги, але не символом культури» [3, с. 243].

Теоретична альтернатива попередньої класифікації, запропонована американським політичним науковцем Волт Вітменом Ростоу, виносить на перший план технічну характеристику: рівень її розвитку, структуру споживання, при цьому ігноруючи характер виробничих відносин. У своїй праці «Стадії економічного росту. Не комуністичний маніфест», датованій 1960 р., мислитель виокремлює не суспільно-економічні формації (на протигагу ідеям Карла Маркса), а стадії економічного росту. Першим етапом визначається традиційне суспільство, ознаками якого є ієрархічність у відносинах, примітивна ручна праця та сільськогосподарське виробництво. Другий етап займає «перехідне суспільство», ключовими елементами якої виступають пошкваллення внутрішньої та зовнішньої торгівлі, виокремлення категорії підприємців, основною метою яких є приріст прибутку з його подальшим обігом, та поява централізованих держав. Третій тип – етап піднесення, особливістю якого виступає «хвиля» промислових революцій, які, на думку Ростоу, охопили Англію, Німеччину, Францію, США та ін. у схожий проміжок часу. Четвертим етапом є стадія зрілості, що забезпечується блискавичною швидкістю виробництва, збільшеними рівнем урбанізації населення та використання результатів наукових і технічних досягнень. П'ятий етап пояснюється переходом від виробництва до споживання. Ера високого масового споживання зосереджує увагу на третинному секторі виробництва – сфері послуг.

До теорій стадіального розвитку цивілізацій відносять ідеї Елвіна Тоффлера. У своїй праці «Третя хвиля» 1980 р. він виокремлює три типи суспільства: аграрне, індустріальне та постіндустріальне.

Перший тип існував з найдавніших часів, проте в деяких державах існує й донині. Основним фактором виробництва виступає земля.

Етап індустріального суспільства охоплює проміжок з XVII століття і завершується в середині XX століття. Головний фактор виробництва – капітал.

Постіндустріальне суспільство (автором якого є американський соціолог Деніел Белл) бере початок з середини XX століття, поштовхом стала науково-технічна революція. Основним фактором виробництва вважаються знання.

Характер праці:

1) індивідуальний стандартний (праця ремісника)
2) індустріальне масовий стандартний – суспільство виконує приблизно схожу роботу, по суті, кожна людина стає своєрідним гвинтиком у великій промисловій машині технологій.

3) ідеєю праці в інформаційному суспільстві є можливість своєрідного творчого внеску внаслідок широких можливостей реалізації, хоч праця все ж лишається масовою.

Процес виробництва поділяється на ручну роботу, машинну працю та повну автоматизацію (на цьому етапі головною вимогою від людини є загальний контроль усієї комп'ютеризованої системи). У відповідності з ним, головним продуктом буде їжа, вироби та послуги.

За соціальною структурою у традиційному суспільстві люди «закріплені» за своєю землею, що робить їх менш мобільними; переважає колективізм, стратифікація носить закритий характер (прикладом слугує непальська кастова система, яка формувалася і розвивалася одночасно з індійським поділом

суспільства) [4].

Структура індустріального суспільства змінюється на користь самої людини та її комфорту: соціальна диференціація зазнає спрощення, тепер людина може вільно переходити з однієї групи в іншу, виокремлюються дві основні категорії: ті, хто працює (робочі) і ті, на кого працюють (керівники, власники підприємств). Зростає рівень мобільності, заводи та фабрики з'являються в тих місцях, де присутні сприятливі умови для їх будівництва.

Структуру постіндустріального суспільства складає соціальна мобільність, яка розвивається до більш високого рівня, поділ загалом знову ускладнюється. Внаслідок комплікації виробництва загальна назва «керівник» має більшу варіативність розгалужень: за відповідною освітою, дипломом, характеристиками. На даному етапі суспільства стан людини визначається не за майновим статусом, а за знаннями та внесками для людства – реалізуються елементи меритократії (буквально- влада гідних, з лат. *meritus* «гідний» і дав.-гр. *κράτος* «влада, правління»). На думку прихильників вищезгаданої концепції, «влада знань і здібностей» – тенденція, яка замінила «владу крові» традиційного та «владу багатства» індустріального суспільств. Значення промислового підприємства не зводиться нанівець, оскільки все ще підтримує економічний сектор. Натомість, зростає роль послуг і науково-технічного прогресу, знання виокремлюються у самостійний елемент виробничих відносин.

Меритократія існує у гармонійному поєднанні з концепцією американського футуролога, який так само визначає важливість знань, їхню перевагу над силою та майном. У праці «Метаморфози влади» (1990) автор описує наступне: «У наші дні дуже часто можливість укласти угоду залежить від знань більше, ніж від викладених на стіл доларів. На певному рівні простіше здобути гроші, ніж потрібне ноу-хау. Знання – ось справжній важіль влади» [5].

Варто відмітити, що й сам теоретик постіндустріального суспільства, Деніел Белл, був прихильником принципу меритократії, про що свідчить його робота «Прихід постіндустріального суспільства», у якій він зазначає, що пізнавально-теоретична ерудиція відіграє провідну роль в новому способі життя [6].

Перевагою цивілізаційного підходу є, в першу чергу, гуманізм, що виявляється в централізації образу людини, її діяльності. Також, концепція відмовляється від лінійно-стадіальної системи, зосереджується увага на багатоваріантності розвитку держав і визначенні неповторності кожної з них. Попри усі вищезазначені позитивні риси цивілізаційний підхід має й негативні риси:

- невизначеність ключового для розуміння поняття через відсутність його чіткого трактування;
- плюралізм думок серед науковців, які підтримують теорію цивілізацій.
- знецінення матеріального прогресу та економічних здобутків.

Висновки. Отже, дослідивши проблему співставлення двох ключових підходів до формування типології держав, робимо висновок про те, що жоден з них не є досконалим. Обидві концепції здобули своїх прихильників, які навіть на етапі сьогодення намагаються розширити ідеї, вдосконалити і модернізувати описані моделі та перенести їх на сучасний лад.

Суспільно-економічна формація - категорія, що фіксує тип суспільних відносин, в основі якого лежить певний етап виробництва, на базі якого й засновано підхід Карла Маркса та Фрідріха Енгельса. Ресурси та можливість виробництва відіграють ключову роль при визначенні соціального статусу особи, визначають її становище.

Цивілізація ж розуміється як історичний етап, досягнення якого здійснюється за сприянням культурних чинників і відносин, а керування здійснюється духовно-релігійними засадами.

Саме тому найбільш доцільним підходом до визначення типології держав є застосування як моністичного формаційного, так і цивілізаційного підходів, про що також зазначає у своїй праці І.В.Богушова [7].

Завдяки діаметральній протилежності головних цінностей та критеріїв структурованість лінійно-стадіального і багатоваріантність другого сприятимуть більш поглибленому вивченню розвитку держав та їх класифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Карл Маркс «До критики політичної економії». 1859. 168 с. URL: <http://lugovoy-k.narod.ru/marx/13/cont.htm>
2. Кузьминець О.В., Є.С. Дурнов, Ю.В. Сокур Історія держави та права зарубіжних країн (Схеми, коментарі, термінологічний словник) : навчальний посібник. Київ, 2012. 242 с.
3. Тойби А. Дж. Постижение истории : сборник. 2010. 383 с.
4. Кастова система та історія нового народу Непалу : веб-сайт. URL: <https://www.yoair.com/uk/blog/the-caste-system-and-the-history-of-the-newar-people-of-nepal/>
5. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century, 1990. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века. Перевод на русский язык: В. В. Белокосков, К. Ю. Бурмистров и др. М., 2004. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий : веб-сайт. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/4857>
6. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. К.

Либідь, 1996. С.194-251. Перекладено за виданням: D. Bell. The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting. London, 1973.

7. Богушова І.В. Співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав: теоретико-правовий аналіз. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 43 – 46.

REFERENCES:

1. Marks, Karl. (1859). Do krytyky politychnoi ekonomii. [To the critique of political economy]. 168. [in Russian].

2. Kuzmynets, O.V., & Durnov, Ye.S., & Sokur, Yu.V. (2012). Istoriia derzhavy ta prava zarubizhnykh krain (Skhemy, komentari, terminolohichniy slovnyk). [History of the state and law of foreign countries (Schemes, comments, glossary)]. navchalnyi posibnyk. 242. [in Ukrainian]

3. Toybi, A. Dzh. (2010). Postizhenie istorii. [Comprehension of history]. sbornik. 383. [in Russian].

4. Kastova systema ta istoriia novoho narodu Nepal. [The caste system is the history of the new people of Nepal] veb-sait. Retrieved from: <https://www.yoair.com/uk/blog/the-caste-system-and-the-history-of-the-newar-people-of-nepal/>

5. Toffler, A. Powershift (2004). Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century. (Beloskokov, V.V., & Burmistrov, Yu.K. Trans.] Moskva. Retrieved from: <https://gtmarket.ru/library/basis/4857> [in Russian].

6. Bell, D. (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva. [The arrival of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filozofia*. 194-251. [in Ukrainian]

7. Bohushova, I.V. (2011). Spivvdnoshennia formatsiinoho ta tsyvilizatsiinoho pidkhodiv do typolohii derzhav: teoretyko-pravovyi analiz. [Correlation of formational and civilizational approaches to the typology of states: theoretical and legal analysis]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 43 – 46. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2022

УДК 340.12

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-9-13

Зеленко Інна Павлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: zelenko0212@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0226-7481>

ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОВИХ АКСІОМ

У статті висвітлено, що класифікацію правових аксіом розуміють у декількох значеннях: процес створення класифікаційної схеми; процес об'єднання предметів у групи; результат наукового дослідження. Представлено, що класифікація правових аксіом є самостійним та самодостатнім дослідницьким методом й в той же час – допоміжним, результат застосування якого важливий для продовження наукового пошуку.

Розглянуто, що класифікація правових аксіом виступає як метод наукового пізнання та як етап наукового дослідження. Продемонстровано погляд, що класифікація у праві має свої специфічні риси. Представлено, що є точка зору відповідно до якої класифікація правових явищ здійснюється особливим методом. Набув подальшого розгляду розподіл правових аксіом в залежності від галузей права на правові аксіоми процесуального та матеріального права. Зазначається, що традиційно аксіоми у процесуальному праві зустрічаються частіше ніж у матеріальному, що обумовлено специфікою процесуального права, а не тим, що вони є більш дослідженими. Висвітлено, що від масштабу функціонування вирізняють правові аксіоми загальноправові, міжгалузеві, галузеві. Наголошено, що зазначений критерій відображає погляд науковців, які або ототожнюють аксіоми з принципами, або вважають, що вони дуже близькі один одному, але не є аналогічними поняттями. Зазначено, що за змістом правові аксіоми поділяють на нормативні, які являють собою правові веління, закріплені в текстах нормативно-правових актів та наукові є судження, що містять концептуальні положення, що сформульовані науковцями як загальновідомі постулати. Зосереджено увагу на те, що від форми закріплення можна виділити наступні види аксіом: закріплені безпосередньо, що виводяться з змісту правових норм, які отримали закріплення у законодавстві. Запропоновано розподіл правових аксіом в залежності від шляхів виникнення на правові аксіоми, які виникли у результаті правової практики, та ті, які з'явилися внаслідок правового усвідомлення.

Ключові слова: правові аксіоми, класифікація, класифікація правових явищ, правові принципи.